

De 50 á 60 jaren, die, in ongeveer gelijke deelen, gegroepeerd liggen ter weerszijden van den overgang van de 16de naar de 17de eeuw, zijn in onze rijke volkshistorie de belangrijkste te achten.

In het laatste kwart der 16de eeuw voltrekt zich weliswaar eene nog altijd betreurde scheiding tusschen Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden op zoodanige wijze, dat de gedeeldheid de eeuwen verduurd heeft, maar tegelijk zien we in dien tijd het architectonisch ietwat zonderling uitzien, doch in den grond vrij hecht gebleken gebouw van de Republiek der Noordelijke Zeven Provinciën tot stand komen. Een bouwwerk, dat twee eeuwen later bovengronds wel ineens stortte, maar op welks fundamenten weldra de moderne Nederlandsche Staat verrees. Die fundamenten voor ons onafhankelijk volksbestaan zijn gelegd in het laatste vierde deel van de 16de eeuw.

En daaraan paart zich dan dit bijna ongelooflijk verschijnsel, dat deze pasgeboren, weinig volkrijke staat door den onbegrensden ondernemingsgeest van een deel zijner bewoners in den loop van het eerste vierde der 17de eeuw, dus een goede kwarteeuw na eigen geboorte, er in slaagt den grondslag te leggen voor de stichting van een groot koloniaal rijk, dat, na ruim 3 eeuwen, naar de grootte gerekend nog de derde en naar economische beteekenis geoordeeld, zelfs de tweede plaats onder de koloniale wereldgebieden inneemt.

Als het klockgelui den overgang van de 16e naar de 17de eeuw aankondigt, dan staat de jonge Republiek gereed om de stormen te weerstaan die haar in de nieuw geboren eeuw omgieren zullen, en bereidt zij zich tevens voor de eerste schreden te zetten op den weg die naar die grootheid voeren zal, welke haar, naar Goddelijk bestel, onder leiding van den derden Willem, een eeuw later tot een beslissenden factor in de historie van Europa maken zal. De Oost-Indische Compagnie zou – naar het teekenend woord van Busken Huet – daarbij het reddend zwemvlies worden voor den vogel der Zeven Provinciën.

Reeds vier jaren voor het eeuwweinde hadden een viertal schepen, namen dragend van goed vaderlandschen klank, onder leiding van mannen met goed-Nederlandsche namen, en bemand door stoere zeebonken uit Holland en Zeeland, de reede van Texel verlaten om, op het voetspoor der Portugeezen, den zeeweg naar Indië te volgen.

Het was een tocht om zuivere handelsvoordeelen begonnen, maar er waren er onder deze koene mannen toch óók, die gewaagden van "een werk daar de eere van ons gansche vaderland aan hangt en Koningen, Prinsen en potentaten van alle landen op zien". Al was het "commercieeren" de hoofdzaak, al werd nog niet gedacht aan vestiging in het Oosten, aan verwerving van bezit, aan oefening van staatkundigen invloed, er schemerde bij dezen eersten tocht toch reeds iets door van de bewustwording eener tot meerderjarigheid gerakende Nederlandsche natie. Zooals ook de samenstelling van de 250 man, die de vierschepen van de Compagnie van Verre vulden, getuigenis aflegde van de belangstelling van alle lagen der toenmalige maatschappij. De meerderheid van deze bemanning bestond ongetwijfeld uit de "kleine luyden", maar ook treft men onder hen zonen van gezeten burgers aan en zelfs aanzienlijken als een Huydecoper, Van Hardenbroek en Van der Does ontbreken niet op het appèl.

In 1597 keert deze eerste expeditie met verlies van een schip en van meer dan de helft der oorspronkelijke bemanning in het vaderland terug. Dan worden spoedig nieuwe ondernemingen op touw gezet en nieuwe tochten ondernomen, tot ten slotte 5 jaren later, in 1602, de verscheidenheid dier ondernemingen opgaat in de Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie.

In die 5 jaren tusschen 1597 en 1602 waren nog een 13-tal expedities uitgevaren en vestigden naast Cornelis de Houtman, een van Neck, een Jacob van Heemskerck, een Waerwijck, een Frederik de Houtman, een Steven van der Haghen, een Wolphert Hermansz, een Olivier van Noort, – de eerste Nederlander, die "des werelts kloot" omzeilde – hun naam als voorloopers van hen, die straks het Nederlandsche gezag in het Oosten zouden vestigen.

Toen in 1597 de klokken beierden bij den terugkeer op de Tesselsche reede van Houtman's expeditie, zou toen de 10-jarige Hoornsche knaap, Jan Pietersz, die in 1587 het levenslicht in deze stad aanschouwde, hebben meegejuicht over den gelukkigen afloop van een stoutmoedigen tocht?

We kunnen het niet zeggen, want de jaren zijner jeugd liggen voor ons grootendeels in het duister.

Maar we weten wèl dat, na Houtman's terugkeer in 1597, behalve te Amsterdam, ook elders nieuwe reederijen voor de groote vaart opgericht werden en we weten óók, dat Hoorn daarbij niet achterbleef. En als men dan verder weet, dat Pieter Jansz "van Twisk" in staat geweest is zijn zoon Jan een zoodanige opvoeding te geven, dat deze een zes á zevental jaren te Rome op een handelskantoor werkzaam kon blijven, dan schijnt het niet al te gewaagd om aan te nemen, dat Coen uit een burgerlijke omgeving stamt, niet van middelen ontbloot en dus waarschijnlijk behoorend tot dien kring van burgers wier belangstelling verder reikte dan hunne onmiddellijke omgeving met dagelijksche kleine belangen. En dat dus ook deze 10-jarige knaap in 1597 heeft hooren spreken, niet slechts over Houtman en de zijnen, maar ook over de nieuwe plannen, waarvan men in die dagen repte.

Is van dit alles invloed uitgegaan op de lotsbestemming van dezen knaap, dan heeft het evenwel toch nog 10 verdere jaren geduurd alvorens het schip de Nieuwe Hoorn hem, als onder-koopman voor de Oost-Indische Compagnie, naar het verre Oosten voerde, om daar de loopbaan te beginnen, die hem maken zou tot den man van eminent formaat, tot den grondlegger van het Nederlandsch gezag in Azië, wiens werk de eeuwen heeft verduurd en die daarom aanspraak maken mag op de dankbare herinnering van het nageslacht.

Met zuiver feitelijke vermeldingen zal ik U niet lang bezig houden. Ik mag de bloote data uit Coen's leven in den lande en zeker in zijn geboorteplaats als bekend veronderstellen.

In 1607, op 20-jarigen leeftijd dus, vertrekt hij als onder-koopman met de vloot van Verhoeff voor het eerst naar Indië. Naar dat Indië, waar toen niet slechts een verwarde toestand heerschte, door de medeaanwezigheid van Portugeezen en Engelschen, maar waar ook elk richtsnoer, elke leiddraad voor den te volgen weg nog ontbrak. Men wist nòch hier nòch in Indië waar men eigenlijk heen wilde.

In 1610 naar het vaderland teruggekeerd, gaat hij in 1612 ten tweeden male het zeegat uit, thans als opperkoopman en belast met het bevel over 2 schepen.

In Februari 1613 in Indië gearriveerd wordt hij in October van dat jaar reeds Directeur-Generaal over alle handelskantoren in het Oosten, d.i. van Arabië tot Japan, om dan in 1617 door de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie tot Gouverneur-Generaal te worden benoemd. Dan komen de 5 jaren bewind als Landvoogd welke de permanente vestiging in Indië brachten, een tweede terugkeer naar Nederland in 1623, vervolgens een tweede uitzending als Gouverneur-Generaal in 1627 en zijn dood te Batavia in 1629.

Ziedaar het geraamte van de loopbaan van den grootsten Landvoogd dien ons Indië heeft gekend; het jaartallenboekje, zoo ge wilt. – Niets zeggend op zichzelf. In wezen echter het geraamte waarbinnen het uitgroeien van de kleine Republiek der Zeven Provinciën tot groote wereldmogendheid zich voltrokken heeft.

Ook bij Coen's tweede komst in Indië, in het begin van 1613, ontbrak nog elke vaste gedragslijn met betrekking tot het Oosten. Noch de Heeren XVII in Nederland, noch hunne vertegenwoordigers in den Archipel; noch de meesters, noch de dienaren hadden zich een klare voorstelling gevormd van den weg dien men te volgen had.

Had men de aandacht eerst op het Oostelijk deel van den Archipel gevestigd, op de aan specerijen rijke eilanden, men was er nog niet in geslaagd zich aldaar een permanent overwicht te verzekeren. En als het gaat om de vraag waar Pieter Both, de eerste Landvoogd, zijn zetel zal vestigen, dan weifelt men in Holland tusschen Djohore, Bantam en Jacatra, en dan kiest Both wel in beginsel voor Jacatra, doch tegelijk ontscheepte hij de uit het vaderland meegenomen kolonisten niet daar en ook niet op een dier beide andere genoemde plaatsen, maar te Ambon. En zoowel Both zelf, als zijn twee opvolgers Reynst en Reael blijven zich in de Molukken ophouden en Both vindt op Ternate zijn graf.

Het is in die tijden van ongewisheid en van moeilijkheden, dat Coen de leiding ontvangt in het Westelijk deel van den Archipel. Het over hem uitgeoefende gezag van de Gouverneurs-Generaal, die ver weg in de Molukken verblijf hielden, kan niet veel meer dan nominaal geweest zijn. Reeds in het algemeen niet, doch stellig niet waar het een man gold van de portuur van Coen. Hij was reeds toen een man die leidde, meer dan dat hij geleid werd. Reael moet dit sterk gevoeld hebben. Want als deze, na den dood van Reynst in December 1615, het volgend jaar Juli tot opvolger van den tweeden Landvoogd wordt bestemd, verzoekt hij den Bewindhebbers in het vaderland om niet hem definitief te benoemen, doch het ambt aan Coen op te dragen als zijnde "een persoon van grooten oordeel, neerstig ende cloeckmoedigh, die ter plaetse leydt daer den staat van geheel Indiën hem thuyt compt." Dit was de derde in de rij die op Coen's beteekenis de aandacht vestigde. Both had hem reeds geprezen als "seer wel ervaren in den koophandel alsmede in saken "van State, seer eerlijk (en) altijd laborieus" en Reynst noemde hem een "seer actief jongman en van seer goed leven." – Ook op dit laatste mogen we, in dien nog al wilden tijd, ter dege acht geven. Intusschen had Reael's aanbeveling ten gevolge, dat Coen metterdaad in Augustus 1617 tot Gouverneur-Generaal werd benoemd. Hij ontving die benoeming echter eerst in Juni 1618. Het was door die benoeming, dat de lotswisselingen van een groot eilandenrijk voor de komende eeuwen in hare hoofdtrekken bepaald zijn geworden. Immers van Coen's landvoogdij dagteekent de blijvende vestiging van de Nederlandsche macht in den Archipel. Het was toen, dat de grondslag daarvoor werd gelegd en gelegd op een wijze, die de toekomstige ontwikkeling er van in beginsel bepaalde.

Het is voor ons, kinderen der 19de en 20ste eeuw, niet eenvoudig het werk der mannen uit de eerste jaren der 17de eeuw te waardeeren zooals dat zou behooren te geschieden. Het is niet voldoende om te wijzen op het zeer uiteenlopende der materiele omstandigheden toen en thans, al zijn die verschillen ook zóó groot, dat we er ons nauwelijks een goede voorstelling van kunnen maken, gewend als wij zijn aan al de technische hulpmiddelen van dezen tijd. Reist men nu van Amsterdam naar Batavia in een 6-tal dagen, Coen's benoemingsbrief had 10 maanden noodig om hem te bereiken.

Staan thans telegraaf en telefoon ter beschikking om zelfs over kleinigheden voeling te verzekeren tusschen Den Haag en Batavia, toen moesten de gewichtigste beslissingen genomen worden zonder eenige mogelijkheid van gedachtenwisseling en zonder dat men vaak zelfs gissen kon, dat de daden ginds buiten het kader vielen van den politieken toestand in het Westen.

Zoo was er – om slechts dit eene voorbeeld te noemen – den 17den Juli 1619 te Londen een verdrag gesloten tusschen de Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Compagnieën, dat de strekking had geschillen tusschen Nederlanders en Engelschen in het Oosten te voorkomen, dat zelfs gericht was op een gezamenlijk optreden der beide Europeesche machten, maar . . . het bericht daarvan kwam eerst in Maart 1620 te Batavia aan en in al die tusschenliggende maanden had Coen zijn best gedaan de Engelsche schepen uit de Indische wateren te verdrijven.

Van niet minder beteekenis was voorts de omstandigheid, dat als één van de twee partijen in het Oosten geneigd mocht zijn zich te gedragen naar de instructies die de machthebbers in het Westen gegeven hadden, daarmee nog niet vaststond, dat ook de andere partij geneigd was zulks te doen. Zoo zijn er voorbeelden te noemen, waarbij men in het Oosten elkaar bestreed, terwijl in Europa vrede heerschte, doch ook dat men elkaar in Azië ongemoeid liet, terwijl men in het Westen op leven en dood met elkaar worstelde.

En eindelijk is het welhaast niet te meten verschil met onzen tijd ook hierin gelegen, dat men stond tegenover inheemsche volken en vorsten waarvan men zoo goed als niets afwist. Voelend en tastend moest de weg, dien men te gaan had, worden verkend. Van een vooruit ontworpen regie, van een stelselmatig optreden is aanvankelijk geen sprake geweest. Soms onbewust, vaak onvrijwillig, dan weer door dringenden nood geboden, werd de eerste jaren stap na stap gezet op den weg, die Nederland binnen een kwart eeuw ten slotte toch het fundament deed leggen, waarop zijn groot koloniaal rijk kon worden opgetrokken.

Eerst met Coen begint een vaste lijn zichtbaar te worden. Niet slechts omdat hijzelf, in duidelijker omtrekken dan bij zijn voorgangers het geval was, het nieuwe gebouw voor zijn geestesoog zag verrijzen, maar ook omdat zijn krachtige geest zijn meesters in het vaderland, de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, den goeden weg wist op te drijven. Ontzaglijk moeten we de taak noemen, waarvoor Coen in 1618 gesteld was. Niet het minst wijl hij bij de volvoering van zijn plannen voortdurend de Engelschen op zijn weg vond en de belde naties in Europa met elkander in vriendschap leefden.

Beiden, Engelschen en Nederlanders, hadden nederzettingen in het Westen van Java; te Bantam en te Jacatra, de plaats waar thans de parel van het Oosten, Batavia, gelegen is. Ze verdroegen elkander daar als Jacob en Ezau en waren elders in den Archipel, met name op de Banda-eilanden bij herhaling in openlijk conflict.

Daarbij kwam dan, dat de Inlandsche vorsten ter plaatse, waar de Javasche nederzettingen gevestigd waren – de Rijksbestuurder van Bantam en de leenvorst van Jacatra – een dubbele rol speelden en in geen deele betrouwbaar genoemd konden worden en dat de hoofdmacht van de strijdkrachten der Compagnie zich niet bij West-Java ophield, waar weldra de beslissende gebeurtenissen zouden plaats grijpen. Integendeel, de krachtigste schepen der Vloot bevonden zich met den Gouverneur-Generaal Reael in de Molukken.

In den aanvang van het jaar 1618 voelden de Engelschen zich nog te zwak om in de wateren van West-Java tot ernstige vijandelijkheden over te gaan, maar voor het jaar geheel ten einde gespoed was, hadden zij zoodanige versterking gekregen, dat zij over een macht beschikten, dubbel zoo groot als die van Coen: vijftien wel uitgeruste oorlogsbodems tegenover Coen's zeven, die dan in qualiteit nog bij de Britten ten achter stonden.

De Engelschen openen dan in de Javazee de vijandelijkheden door het nemen van een Nederlandsch schip; de open oorlog is dus uitgebroken.

In deze sfeer is het, dat Coen een besluit neemt, dat hem voor altijd rangschikt onder de grootste bevelhebbers van vroeger en later tijd.

De vlootmacht van de Oost-Indische Compagnie was verspreid; één deel in de wateren van West-Java, een ander deel in het Oosten van den Archipel. De Engelschen hadden het voornemen eerst, steunend op hun overmacht, met de Hollanders op Java af te rekenen, om dan daarna door te zeilen naar de Molukken en het resteerende deel van de weermacht der Compagnie te overmeesteren.

Ware dit voornemen geslaagd, dan zou, naar den mensch gesproken, de Nederlandsche vlag nu, ruim 3 eeuwen later, niet wapperen over Indië's grondgebied.

Om de dreigende calamiteit af te wenden, moesten de verspreide deelen der Nederlandsche Vloot vereenigd worden. Vereenigd kon men de vernietiging ontgaan en was er zelfs uitzicht op overmacht tegenover de Britten.

Dus besloot Coen den beslissenden strijd met de Engelschen voorshands te ontwijken en naar de Molukken te zeilen om zich met de scheepsmacht onder Reael te vereenigen. Dat besluit was wel het eenig juiste, maar het ging gepaard met een ander, dat hem zeer zwaar moet zijn gevallen. Hij moest het half voltooid fort te Jacatra met een bezetting van slechts 240 man – waarvan niet meer dan 160 Europeanen – aan zijn lot overlaten, gelegen als het was te midden van een onbetrouwbare, zoo niet vijandige bevolking, terwijl de Engelsche vloot, na Coen's vertrek, de zee volkomen beheerschen zou.

Het is onder zulke omstandigheden, dat men de groote veldheeren en vlootvoogden leert kennen. Jacatra zou, zoo moest men wel aannemen, verloren gaan tijdens den tocht van Coen naar de Molukken en terug. Maar het tegenbeeld was nog veel ernstiger. Indien de hoofdmacht van de Compagnie vernietigd werd doordat men gescheiden verslagen werd, beteekende ook het bezit van Jacatra niets. Bleef de scheepsmacht daarentegen de Engelschen de baas, dan kon de vestiging bij Jacatra weer heroverd worden, indien zij inmiddels gevallen ware.

Een van zijn schepen zendt Coen naar Straat Soenda om de uit Nederland komende vaartuigen te waarschuwen voor het gevaar van in Engelsche handen te vallen; een tweede wordt naar Nederland gedirigeerd om de Heeren XVII van den toestand op de hoogte te brengen, waarbij Coen, ouder gewoonte, niet nalaat zijn grieven te uiten over de karigheid, die, bij het beschikbaar stellen van middelen door de Bewindhebbers, placht te heerschen.

Zoo zou een goede halve eeuw later ook een De Ruyter zijn klacht tegen de Staten doen hooren, maar evenals deze zijn leven wilde wagen als de Staten hun vlag waagden, zoo aarzelt ook Coen niet om op den Oudejaarsdag van 1619 met zijn zwakke vloot zee te kiezen, ontrok hij zich óók niet aan een ontmoeting met de Engelsche vloot op den 2den Januari van het nieuwe jaar 1619, doch hield niettemin zijn groot strategisch doel in het oog: vereeniging van de verspreide deelen der scheepsmacht. Den 3den Januari zet Coen dan koers naar het Oosten, arriveert een volle maand later te Ambon, verzamelt de vloot en bereikt den 14den Mei met 17 schepen den Westhoek van Madoera. Den 28sten van die maand, alzoo 150 dagen na den Oudejaarsdag van 1618, drukt Coen's voet weer Java's bodem.

Het fort bij Jacatra, den 12den Maart door van Raey Batavia gedoopt, is nog in onze handen. De onbekwame Engelsche admiraal, Sir Thomas Dale, heeft de zich voordoende gelegenheid niet benut; de Bantammers evenmin en ook niet de leenvorst van Jacatra. De drie machten in het spel, waarmee Coen te rekenen had, hadden alle gefaald. Niettemin was het gezag van de Compagnie in dit deel van Indië tot op het nulpunt gedaald. Pieter van den Broecke, door Coen voor zijn vertrek met het commando over het fort belast, had zich reeds 3 weken later laten verschalken en werd in Jacatra gevangen gehouden. Zijn opvolger onderhandelt over de overgave van het fort met Jacatra en met de Engelschen, maar voert ten slotte toch de overeenkomst niet uit. Brooddronkenheid had voorts alle kracht ondermijnd.

Tot Coen terugkomt.

En als dan de 30ste Mei is aangebroken, 2 dagen slechts na den terugkeer uit de Molukken, wordt onder zijne persoonlijke leiding dien dag de Indische stad onder den voet geloopt en valt voor goed de beslissing over de vraag, waar voortaan de zetel van het Nederlandsch gezag in den Archipel gevestigd zal zijn.

Bantam's macht is gebroken en wij hebben, zoo bericht Coen naar het vaderland, "*voet en dominie in 't landt van Java becomen*".

Voet en dominie! Hier schemert reeds door wat aan Coen voor de toekomst voor oogen staat. En nog hooger vlucht nemen Coen's gedachten als hij in zijn bericht van 5 Augustus 1619 aan de Heeren XVII schrijft: "Een goed deel van 't vruchtbaarste lantschap ende de visrycxte zee van Indië is nu Uwe Siet ende considereert doch wat een goede couragie vermach Maakt dat het soo verde come."

Dit wat de permanente vestiging op Java betreft.

Intusschen viel ook nog met de Engelschen onder Sir Thomas Dale af te rekenen. Een groot zeegevecht is uitgebleven, maar wel werden successievelijk tusschen Juni en October 1619 een zevental schepen der Engelsche vloot buit gemaakt, hoewel, zooals reeds werd opgemerkt, in Juli een overeenkomst tusschen de beide geotroieerde Compagnieën gesloten was, die niet minder beoogde dan de oprichting van een gemeenschappelijken Raad van Defensie en waarbij het bevel over de gezamenlijke scheepsmacht zelfs aan een Engelschen admiraal werd opgedragen.

De mededeeling hiervan bereikte Coen echter eerst einde Maart van het volgende jaar (27 Maart 1620) toen deze gebeurtenissen reeds lang achter den rug waren.

Dat Coen met deze regeling niet ingenomen was, behoeft wel geen opzettelijke vermelding; daarvoor ging de in het moederland getroffen oplossing hem te veel tegen den draad in, hield ze te weinig rekening met de gevoelens van hen, die in het Oosten dagelijks met elkaar te maken hadden.

Het was dan ook niet te verwachten, dat Coen zich bijzonder zou inspannen om de samenwerking te doen slagen en dit te meer niet waar de macht die de Engelsche Compagnie ontwikkelde geen gelijken tred hield met die van de onze. Drie jaren na het sluiten der overeenkomst, in 1622, was Coen's scheepsmacht 3 maal zoo sterk als die der Engelschen. Het gebrek aan de noodige schepen en geld was ten slotte oorzaak, dat de Engelschen, omtrent het einde van Coen's landvoogdij, genoodzaakt waren zich geheel uit de Molukken terug te trekken, daardoor het Oostelijk deel van den Archipel in het onbetwist bezit der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie latend, terwijl niet veel later ook Java practisch prijs gegeven werd.

Wordt de eerste landvoogdij van Coen vooral gekenmerkt door militaire exploiten, door de vestiging van het overwicht der Nederlanders over de Engelschen en door de definitieve keuze van een algemeen rendez-vous voor den handel en den zetel van het gezag, de tweede landvoogdelijke periode, die van 1627-'29, draagt een eenigszins ander karakter. Men zou haar de staatkundige kunnen noemen tegenover de militaire, al ontbrak het ook toen allerminst aan krijgsverrichtingen. Het verschil schijnt mij daarin gelegen te zijn, dat in de tweede periode, het militair optreden een duidelijker staatkundigen achtergrond had en bovendien hierin, dat Coen zekere denkbeelden huldigde, die eerst in later eeuwen, zij het in gewijzigden vorm, toepassing hebben gevonden.

Reeds dadelijk toch na zijn tweeden terugkeer in het vaderland (September 1623) bepleit Coen een blijvende kolonisatie van Nederlanders in verschillende deelen van den Archipel, die hun bestaan zouden kunnen vinden, behalve in het verbouwen van de noodige levensmiddelen voor zichzelf en de militaire garnizoenen, in het drijven van handel binnen den Archipel zelf.

Met die gedachte werd ver in de tijden vooruitgegrepen. Eerst de 19de eeuw zou de vervulling daarvan aanschouwen, maar dan toch eerst nadat de streng gemonopoliseerde handelmaatschappij (die de Oost Indische Compagnie was) en haar vroeg-19de-eeuwsche navormen voor goed verdwenen waren.

Niet allen deelden echter dit gevoelen. Coen's voorganger, Reael, was er o.a. een beslist tegenstander van, maar in het eind werd Coen in 1624 toch uitgenoodigd ten tweeden male als Gouverneur-Generaal naar Indië te vertrekken, voorzien van een reglement, waarin een zekere vrijheid van handel mogelijk werd gemaakt en de mogelijkheid van concessies voor uitgifte van land was opgenomen, doch waaraan achteraf weldra alle beteekenis weer ontnomen werd. Ziekte eerst, verzet van de Engelschen tegen zijn benoeming daarna, en eindelijk oppositie van sommige aandeelhouders tegen Coen's reglement op den vrijen handel, waren oorzaak, dat het vertrek tot Maart 1627 moest worden uitgesteld en de vloot, waarmee Coen reisde "haer cours achter Engeland om" moest nemen. Men proeft uit dit laatste, dat het Engelsche verzet tegen Coen's benoeming nog niet opgegeven was en dat men in Europa met de Britsche macht terdege rekening hield al was ze dan in het Oosten door die van de Republiek overvleugeld.

De als steeds onvervaarde Coen koos echter niet den heimelijken weg achter Engeland om, maar de route door het Engelsche kanaal, om dan einde September 1627 te Batavia te arriveeren.

Hij vond er de Engelschen als vrij onschadelijke concurrenten terug, concurrenten, die ten slotte hunne aandacht nagenoeg geheel op Voor-Indië gingen concentreeren en die, met uitzondering van een vijftal jaren in het begin van de 19de eeuw, in de geschiedenis van den Oostindischen Archipel tot op heden geen andere rol meer hebbengespeeld dan die van gewaardeerde medewerkers in de economische ontwikkeling van deze rijke gewesten.

Ontheven van de zorg voor de handhaving der Nederlandsche belangen tegenover buitenlandsche machten, kon Coen thans volle aandacht schenken aan de versteviging onzer positie naar den binnenkant. Wel hield Bantam, schoon niet vriendelijk gezind, zich rustig, wel was het gebied rond Batavia stevig in onze macht, maar verzekerd kon dat bezit eerst worden geacht indien men er in slaagde op goeden voet te komen met den destijds machtigsten heerscher op Java, wiens gebied zich reeds over Midden- en Oost-Java uitstreekte en die een begeerig oog geslagen had op het Westelijk deel van het eiland, waar Batavia gelegen was. Of zoo dit niet mogelijk bleek, dan zouden de wapenen voor alle tijden moeten verzekeren, dat wij "voet en dominie in 't landt van Java" zouden *behouden*.

Op dien kamp met de wapenen is het uitgelopen. Coen's tweede landvoogdelijke periode staat zelfs geheel in het teken van den strijd tegen Mataram. In hoofdzaak is dat optreden verdedigend, want Mataram was de aanvaller. Tweemaal, eens in 1628 en andermaal in 1629 sloeg een sterke Javaansche strijdmacht het beleg om Batavia. Maar de verdediging werd dusdanig gevoerd, dat Batavia na 1629 nooit meer van binnen uit bedreigd is geworden. De begeerde "voet en dominie" waren voor goed bevestigd. Het werk van Coen had zijn bekroning erlangd. Er behoefde slechts te worden voortgebouwd op een hecht fundament.

Wat Coen begon, is door een Van Diemen, een Van Goens, een Speelman en – om er een van lateren tijd te noemen – een Van Heutsz voltooid geworden.

Coen zelf stierf in den nacht van 20 op 21 September na nog op den 20sten zelf van Batavia's wallen de verdediging te hebben geleid. De volledige overwinning heeft hij niet meer aanschouwd, maar in het geloof aan de zegepraal heeft hij de oogen mogen sluiten. Tien dagen na zijn verscheiden was zij werkelijkheid geworden en de vrucht ervan is zichtbaar tot op dezen dag.

Het werk van de grooten uit onzen bloeitijd dwingt het nageslacht tot dankbare erkentelijkheid. Ze waren talrijk die bouwers van "grooter Nederland". Warnsinck vestigt er, in een eerlang te verschijnen werk over sommige 17de eeuwse admirals, de aandacht op, dat in dien grooten tijd binnen een halve eeuw in wonderlijke regelmaat, in het zevende jaar van elk decennium een man geboren werd, die bestemd was om krachtig mee te werken tot de vestiging van onze heerschappij in Oost en West en op de wijde wereldzeeën. Jacob van Heemskerck in 1567; Piet Heyn in 1577; Coen in 1587; Maarten Harpertsz. in 1597; De Ruyter in 1607.

Zij allen dienden het Vaderland met eere, bouwden aan zijn roem en grootheid. Maar van die allen verdient Coen toch de eereplaats, wijl hij eens voor al de grondslagen legde van ons Aziatisch Rijk en daarmee voor de welvaart en de plaats onder de volken van het huidig Nederland. Groot enforsch is de figuur die voor ons oprijst indien we op de daden letten van den man, die op 42-jarigen leeftijd van de aarde scheiden moest en toen een taak had volbracht die, door haar omvang en haar beteekenis, ons met verbazing vervult.

Maar niet daarop alleen rust zijn faam. Een "ziener" mag men hem zelfs noemen als hij pleit voor ruimere deelneming van het Nederlandsche volk aan den opbouw van het Indisch Rijk. Kind van zijn tijd kan hij zich wel niet ten volle bevrijden uit de omklemming van den monopoliegeest zijner dagen, maar hij uit toch gedachten, die men ruim 2 eeuwen later – onder andere omstandigheden en in verbeterden vorm – zal gaan toepassen.

De waardeering, die wij hem schuldig zijn, vermindert niet, maar stijgt als we dit leven bezien in het licht van zijn tijd, den vroeg-zeventiende-eeuwschen tijd. Want dan kunnen we hem noemen een licht te midden van veel duisternis. Dan vinden we zelfs een verschoonend en verzachtend woord voor handelingen, die, gemeten met den maatstaf van later tijd, scherpe afkeuring zouden verdienen. Zijn optreden tegen de bewoners der Banda eilanden was hardvochtig en wreed. Maar de tijd waarin hij leefde, draagt een gansch anderen stempel dan de onze. En ook deze daad moet gezien worden in de omljsting van zijn tijd. En niet minder ook in het licht van de worsteling der Nederlandsche Calvinisten van die dagen in den strijd tegen Spanje. De bloei der Oost-Indische Compagnie, die in ruime mate de middelen zou moeten leveren voor de voortzetting van dien strijd tot een zegevierend einde, werd daardoor immers tot een werk Gods, dat de vaderen in gehoorzaamheid te volbrengen hadden.

Van die stoere Calvinisten was Coen er een, toegerust met al de deugden die hen sierden, maar evenmin geheel vrij van wat onze tijd in hen veroordeelt. Groot is hun eenvoud, streng zijn ze in opvattingen van zedelijkheid,forsch en doortastend in optreden, kloek en tegelijk beleidvol in den strijd; in doorzicht en rijpheid van oordeel op staatkundig gebied, in plichtsvervulling vaak onovertroffen en vervuld met ootmoedig Godsvertrouwen; zoo staan de besten dier stoere vaderen voor ons. En onder hen blinkt Coen als een stralende zon, ondanks de gebreken waarvan ook deze zoon van Nederland niet vrij te pleiten is.

Hier in zijn geboortestad is, een goede 40 jaar geleden, een in brons gegoten beeld van dezen grooten voorzaat verzezen. In Indië schenkt men thans aandacht aan de plaats waar zijn ontzielde lichaam aan den schoot der aarde werd toevertrouwd.

Dat alles is goed.

Maar het is niet genoeg. Coen verlangt meer van ons. Niet voor zichzelf, want er is nauwelijks een tweede te noemen die minder aan zichzelf dacht dan hij. Hij verlangt meer van ons ter wille van het Rijk, dat hij hielp grondvesten. Hij vraagt dat het nageslacht zal luisteren naar de bemoedigende woorden die hij meer dan eenmaal tot de Bewindhebbers in het vaderland richtte. "Siet ende considereert doch wat een goede couragie vermach", riep hij hun

toe als de macht der Engelschen in den Archipel geknot is en men vasten voet op Java verworven heeft.

"Dispereert niet" zoo klinkt zijn woord bij een andere gelegenheid; wanhoop niet ook al stuwen de golven van moeiten en zorgen tegen U op.

Die woorden zijn niet aan tijd of plaats gebonden. Ze werden geuit in den aanvang der 17e eeuw, ze gelden óók voor onzen tijd. Ze hadden betrekking op den arbeid in Indië, ze hebben gelijke beteekenis voor het Moederland.

Deze man spreekt tot ons eeuwen nadat hij gestorven, is.

Hij eischt iets van ons: hij wil dat wij zijn voorbeeld zullen volgen in opofferingsgezindheid, in kloekheid, in zorgvuldig beraad, als het er om gaat de zaak van het vaderland en die van "grooter Nederland" te dienen.

Zoo zou hij verlangd hebben dat zijn nagedachtenis zou worden geëerd.

En in die stemming herdenken wij zijn 350sten geboortedag, daarbij niet vergetend, dat het de Almachtige God is Die in het leven van een volk mannen als Coen roept om Zijn wil op aarde te volbrengen.

